

KAZAK TÜRKLERİNİN TARİHİ VE KAZAKİSTAN

ҚАЗАҚ ТҮРКІЛЕРІНІҢ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТІ

Öğr.Gör. Damecan Sadik ADİLHANKIZI

Kazak Kızlar Devlet Pedagoji Üniversitesi, damelia_71@mail.ru Kazakistan

ÖZET

Kazakistan Cumhuriyeti Türk dünyasının önemli ülkelerinden biridir. Ekonomik ve coğrafi büyüklüğü diğer Türk Cumhuriyetleri ile kıyaslandığında hemen fark edilmektedir. Nüfusu daha az olmasına rağmen, ekonomisi diğer Orta Asya Cumhuriyetlerine baktığımızda oldukça ileridedir. Bağımsızlığından günümüze kadar Kazakistan ekonomisinde ciddi bir şekilde ilerleme görülmüştür. Özelleştirme ve ekonominin serbestleştirilmesinde çok önemli bir yol kat edilmiştir. Elbette bu başarıda zengin yer altı ve enerji kaynaklarının rolü büyüktür. Ancak başarıyı sadece doğal kaynaklara bağlamak doğru değildir. Ülkenin Devlet Başkanı Nursultan NAZARBAYEV'in pragmatist ve dengeleri gözetten gerçekçi yaklaşımının Kazakistan'ın başarısındaki rolü büyüktür.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Kazak Türkleri, Kazak Türklerinin Tarihi

ТҮЙІНДЕМЕ

Географиялық жағдайлары, әлемдік деңгейдегі халықаралық байланыстары, халықаралық мемлекеттер арасындағы ролі анықталып келешек дамуындағы әсері қарастырылған.

Қорыта айтқанда ұлттық тарихқа қызығушылық немесе немісқұрайлылық - халық мәдениетінің айқын және нақты өлшемі. Өзінің өткенін ұмытатын қоғамды болашақ та ұмытады. Сондықтан бейнелері бейберекет ауысып жатқан бүгінгі әлемде өз мемлекеті мен болашағын қорғаудағы ең маңызды бағыт-бағдар – тарих толқынында өзінің ата-бабаңның кімдер болғанын және өзіміздің кім екенімізді білу, ұмытпау. Өйткені ұлттық тарихымыз ұлттық мақтанышты күшейтудің, отаншылдықты арттырудың қуатты тетігі. Ал отаншылдық сезім - болашақтағы ұлы істердің бастауы екені айқын.

Кілттік сөздер: тарих, этнос, тайпа, мемлекет, түркі халықтары, хандықтар, үш жүзге бөліну, экономика, география, саяси жағдай, халықаралық байланыстар.

1. KAZAK TÜRKLERİNİN TARİHİ

Kazakistan Türk tarihinin önemli devletlerinden olan Saka, Hun, Göktürk, Türk Kağan, Kıpçak, Karahanlı, Altın Ordu gibi devletlerin merkezüssü; Kıpçak, Oğuz, Karluk gibi Türk boylarının beşiği ve Türk halklarının ata yurdu olmuştur. Bugünkü Kazakistan topraklarında antik dönemlerde yaşayan insanların var olduğunu bilinmektedir. Bronz devrinde Sibirya, Cayık, Kazakistan ve Orta Asya topraklarında tarihi ve etnik durumu aynı kardeş toplumlar yaşamıştır. Bu toplumlar, Andronov kültürünü yaratmıştır. Demir devrinde Kazakistan'daki toplumlar birleşti. Kazakistan'ın güney, doğu ve orta bölgelerinde yaşayan toplumlar Sak topluluğunu, batı ve kuzey bölgesi toplumlar ise Savromattar topluluğunu kurdular. Sak toplumları Geradotin "Tarih" ve Strabonin "Coğrafiya" kitaplarında "Skif" olarak yazılmışlardır.

Resim 1: Sak toplumlari

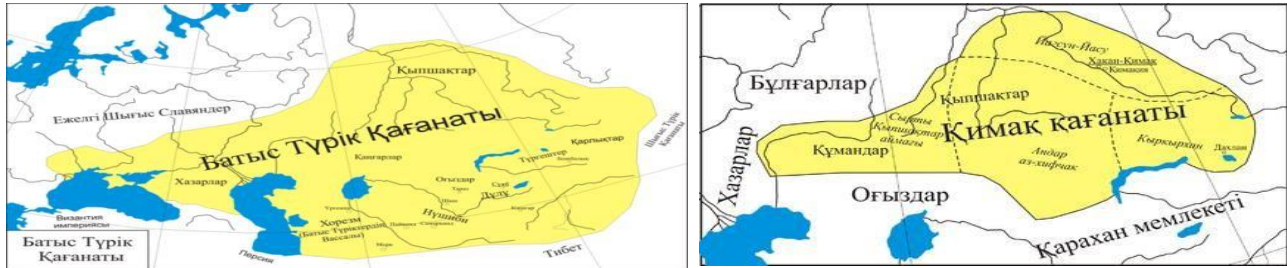
Türkçe tarihi kayıtlarında geçen “Kazak” sözcüğü, belli bir halk adından çok “bozkır atlısı” anlamını taşımaktadır. Yine Kazak adının “hür, müstakil, mert, yiğit, cesur” gibi anlamlara geldiği de bilinmektedir. Kazaklar, Turanlı göçebe bir halk olarak eski tarih kitaplarında yer alır. Şehname’de Kazak Hanı’ndan bahsolunur. Günümüz bilim çevrelerinde Kazakların Altın Ordu Devletinin egemenliği altında yaşayan Kıpçak oymaklarından geldikleri görüşü ağırlık kazanmıştır (<https://tr.wikipedia.org>). Kazakistan’ın tarih sahnesine çıkışları XV. asra rastlar.

Kazakistan’da Türk tarihinin önemli devletlerinden biri olan Türk Kağan Devleti, VI-IX yüzyılları arasında Altay, Sibiry ve Moğalistan bölgesindeki Türk Toplumlarının birleşmesiyle kurulmuştur. Türk Kağan Devleti Gök Türk Türkleri’nin birleşerek 552 - 742 yılları arasında kurduğu kuzey-doğu Çin, Moğalistan, Altay, Doğu Turkistan, Batı Turkistan, Orta Asya, Kazakistan ve kuzey Kafkaz bölgesini kapsayan büyük bir Asya devletidir.

Resim 2: Türk Kağan Devleti

Türk Kağan Devleti 603 yılında Batı ve Doğu Kağan Devletleri olmak üzere ikiye bölünmüştür. Batı Kağanın başkenti SUYAB (Yedisu/Jetisu) oldu. VII asırda Batı Türk kağanlığının içerisinde olan Kimak kağanlığı IX-X asırlarda kendi devletini oluşturdu.

Resim 3: Batı ve Doğu Kağan ve Kimak kağanlığı

Bugünkü Kazakistan topraklarında yaşayan Oğuz toplumları, IX.-X. yüzyılları arasında Karluk, Kimak, Hazarlarla birleşip İdil ve Cayık nehirleri arasında yaşayan Peçenekleri savaşta yendi ve kendi devletlerini kurdu. 942–1210 yıllarında var olan Karahanlı kağanlığı XI asrın 30-cı yıllarında Batı kağanlığı (başkenti Üzkent, sonra Semerkand) ve Doğu kağanlığına (başkenti Orda, sonra Kaşkar) bölündü. 1206 yılında Kazakistan ve Orta Asya’da Cengiz Han tarafından Cengizhan İmparatorluğu kuruldu. 1206–1294 yılları arası İmparatorluk kurulma döneminde Asya’daki Cengiz Han idaresine boyun eğmiş Moğol ve Türk boylarının birleşiminden oluşuyordu. Kısa zamanda her yönde genişleyerek dünyanın %22’sine yayılmış, 34 milyon km2den fazla bir alanı kapsayan ve tarihin bitişik sınırlara sahip en büyük imparatorluğu oldular.

İmparatorluğun bu denli geniş olması batı ile doğuyu birleştirmiş, bu sayede İpek ve Baharat yollarında ticaret yapmak güvenli olmuş ve Pax Mongolica denilen barış dönemini başlatmıştır. Cengiz Han’ın ölümüyle birlikte devlete Ögeday liderlik etmiş ve babasının fetihlerinin tamamlamıştır. 1294’te son Han Kubilay’ın da ölümüyle ülke dörde bölünmüştür. Bunlar, Altın Ordu hanlığı (Cuci’nin Devleti), Çağatay Hanlığı (Çağatay’ın Devleti), İlhanlılar (Hülagû’nun Devleti), Kubilay Hanlığı (Tului ve oğlu Kubilay’ın Devleti)dır. Moğol egemenliğinin sonunu ise Kubilay Han’ın kurduğu Yuan Hanedanı’nın, Çinli Ming Hanedanı tarafından 1368’de yenilmesi getirmiştir.

Resim 4: Cengizhan İmparatorluğu

XIV-XV asırlarda Orta Asya ve Kazakistan Moğol istilası ve yıkıcı tutumunun üstesinden geldi. Birçok millet ve ülkeler bağımsız oldu. Bu bağımsızlığını kazanan devletlerden biri Ak Orda oldu. Kıpçak dili Ak-Ordanın resmi dili oldu. 13. - 14. yüzyıllarda Coşinin beşinci oğlu Şaybanın yerleri olan Batı Sibirya ve Kazakistan topraklarında yeni devletler kuruldu. 1428-1468 yy Kazakistanın Orta, Kuzey ve Doğu yerlerine Ebu'l-Hayr Han hakim idi. Bölge halkı Türk, Türk-Moğol toplumlarından oluşuyordu (Kıpçak, Nayman, Kıyat, Mangıt, Karluk, Konurat, Kanlı, Uıulun, Şımbay, Kurleyit). Bu toplumlar kültür ve sosyal hayat açısından kardeş toplumlardı ve siyasi taraftan “Özbek” diye adlandırılıyordu. Doğu Deşti-Kıpçak yerlerini birleştiren “Göçmenli Özbek Memleketi” Kazakistan tarihinde meşhurdur. Ama Ebu'l-Hayr Han devrinde 40 yıl boyunca memleketde sayası istikrar sağlanamadı. Nogay Ordası –Ak Orda ve daha sonra da Altın Ordadan ayrılmış bir memleket. Ak Orda'nın son hanı Barak'ın oğulları Janibek ve Kerey Sultanlar 1456'da Ebu'l-Hayr'ın yönetiminden kendilerine tabi uruğ ve boyları yanlarına alarak Dest-i Kıpçak'ın doğusundan Moğolistan'a göç etmesi, Kazak Hanlığı'nın kurulması yolundaki ilk adım oldu. Başlangıçta Kazak Hanlığı'nın toprakları batı Yedisu havası, Çu ve Talas nehirlerinin olduğu bölgeleri kapsıyordu. Tarihî kaynaklarda ise Kazakistan kelimesi ilk defa XVI. asırda bu bölgeler için kullanıldı. 1480'de Janibek Han'ın ölümünden sonra sırayla tahta çıkan halefleri Murunduk Han (1480-1511) ve Kasım Han (1511-1523) zamanlarında Kazak Hanlığı'nın gücü artarak, Orta Asya bozkırlarının kuvvetli devleti haline geldi. Üç buçuk asır sonra Kazak hanlığı ikiye bölündü. İlk başta Kazak hanlığı bir merkezden idare ediliyordu. 1715 Tauke Han öldükten sonra 1715- 1824 yılları arasında Hanlık üçe bölündü¹.

Kazak Hanlığı'nın merkezi başlangıçta Sirderya nehri boyundaki Sıgnak şehriydi. Daha sonra Ahmet Yesevi'nin türbesinin bulunduğu Türkistan şehri ele geçtikten sonra Türkistan şehri başkent oldu. Kazak Hanları ülkeyi buradaki Ak Saray'da, Kasım Han'dan sonra yerine gelen Mamaş (1523), Tahir (1523-1533) ve Buydaş (1533-1538) hanlığın gücünü korumakta başarı sağlayamadılar. Hanlık “ulu cüz”, “orta cüz” ve “küçük cüz” olarak üçe bölündü. 42 yıllık saltanatıyla Kazak Hanlığı tahtında en uzun süre oturan Han sıfatını alacak olan Haknazar, evvela Cüzler arasında bir birlik tesis etti. Böylece Tahir ve Buydaş Hanlar devrinde Hanlığın parçalanmış siyasi otoritesini yeniden eski haline getirdi. Hatta Kırgızları da idaresi altına alarak, Kazak ve Kırgızların Hanı ünvanına da sahip oldu. Haknazar'dan sonra tahta çıkan Tahir Han'ın torunu Şıgay Han (1580-1582) ve Tauekel Han (1586-1598) devirlerinde Kazak Hanlığı gücünü muhafaza ve turarak idare ettiler.

Ulu Cüz- Kazak halkının etnik, kültür, siyasi gubu. 14-15-ci asırlarda Moğalistan memleketinde birleştiler. Kanlı, Alban, Suan, Dulat, Şapıraştı, Sırgelı, Çanıçkıly, Oçaktı, Sarıuysun. (Başkenti-Taşkent,dili-kazak dili)

Orta Cüz - Orta ve kuzey doğu Kazakistan bölgesinde yerleşen kazak etnik grubu. Onlar: Argın, Nayman, Kerey, Uak, Konırat, Kıpçak. (Başkenti- 1456-1847 Turkistan dili-Kazak dili).

Küçük Cüz - Kazakistanın batı bölgesindeki etnik gruplar ve toplumlar.

- ✓ 12 Ata bayoglu (Aday, Alaşa, Baybaktı, Beriş, Jappas, Maskar, Taz, Tana, Esentemir, Isık, Kızılkurt, Şerkeç)
- ✓ 6 Ata Alimoglu (Şekti, Şomekey, Karakesek, Karasakal, Tortkara, Kete);
- ✓ 7 Ata Yediru (Tabın, Tama, Kerderi, Kereyit, Jagalbaylı, Teley, Ramadan). (Başkenti- 1718-1798 Taşkent, dili-kazak dili)

¹ M.H. Asılbekov Kazakistan tarihi 2T , Atamura - Almaty 2002 yıl

Küçük Cüz- Kazakistanın batı bölgesinde

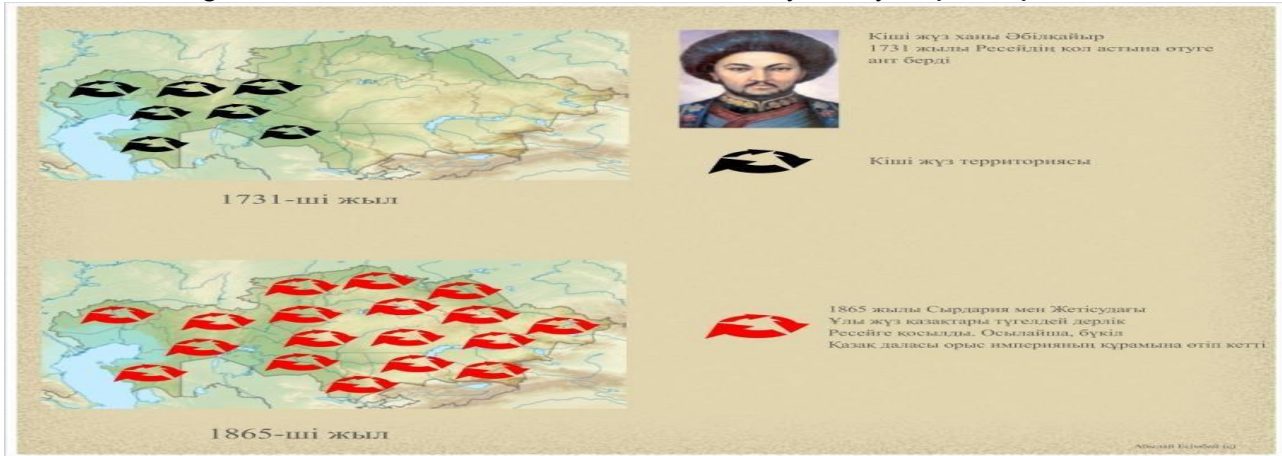
Orta Cüz- Orta ve kuzey doğu Kazakistan bölgesinde

Ulu Cüz- Yedisu Kazakistanın güney bölgesinde.

Küçük Yüz Hanları: Ebulhayir Han 1710-1748, Nuraly han 1748-1786, Eralı han-1791-1794, Esim han -1794-1797, Aışuak han -1797- 1806., Jantore han-1806-1809, Şergazı han 1812-1824, Batır han-1748-1786, Hayıp han-1786-1790, Esim han-1790, Karatay han -1806- 1816, Arıngazı-1816-182, Bokey han-1812-1823, Jangir han-1823-1845 yy dönemde.

Orta Cüz Hanları: Kayıp han-1715-1718., Bolat han-1718- 1823., Sameke han -1719-1737., Abilmambet han -1738-1771., Abılay han- 1771-1781., Uali han-1781-1819 ., Gubaydulla han -1820-1824 yy.

Büyük Cüz Hanı: Jolbarıs han -1720-1740 yy. 1678-1718 devrinde Çungarya Kalmukları, Türkistan'a kadar olan bölgeleri ele geçirdi. Kazakların birliği bozuldu. Birbirleri ile savaşmaya başladılar. Fakat 17. yüzyılda Hanlık gücünü kaybetmeye başladı. Bu yüzyılın sonlarından itibaren Kazaklara zaman zaman saldırılar düzenleyen Cungarlar 18. yüzyılın başında hücumlarını arttırdılar. Cungarlar 1723'te bir kaç yıl sürecek büyük bir saldırı gerçekleştirerek, Kazakların asırlarca izi silinmeyecek derecede ağır kayıplar vermesini sağladılar. Sağ kalanlar, yurtlarından aç ve sefil bir biçimde başka yerlere göç etmek zorunda kaldılar. 1723 yılında Cungarlar savaşından sonra Kazakistanda "Aktaban çuburundu, Alkağöl sulama" deyiimiyle Kazakların hafızasında derin izler bıraktı. Küçük Cüz halkı Hiva ve Buhara bölgesine gitti. Bazı Halklar birleşip Bokey Ordasını kurdu. Abılay ve Ebu'l Hayr hanların idaresinde Kazak güçleri, 1728 ve 1729 yıllarında Cungar saldırılarını durdurarak geri püskürttü². Bu durumdan istifade eden Ruslar, önce Küçük Ordayı (1731), sonra Orta Ordayı (1743), Cahangir han öldükten sonra Ruslar Bokey Ordasını (1845) işgal etti, daha sonra da Hokand Hanlığı idaresindeki Büyük Ordayı (1846) hakimiyetleri altına aldılar. 1731 yılında Küçük Cüz Kazakları, 1865-1868 yıllarında ise Orta Cüz ve Ulu Cüz Kazakları Rusya'ya karşı birleşti. Böylece bütün Kazak toprakları Çarlık Rusyasının eline geçmiş oldu. Ruslar Kazakistan'ı işgal ettikten sonra bu topraklara tamamen sahip olabilmek için her yolu denemişlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kazak topraklarında yeni iskan merkezleri kurularak Ruslar halkları sistematik olarak buralara yerleştirilmiştir. Kazakistan'a ilk gelen Ruslar, askerlerdi. Bunlar öncelikle sınır boylarına yerleştirilmişlerdir.

Resim 6: 1731-1868 yılları arası Üç Cüz Kazakları Rusya'ya birleşti

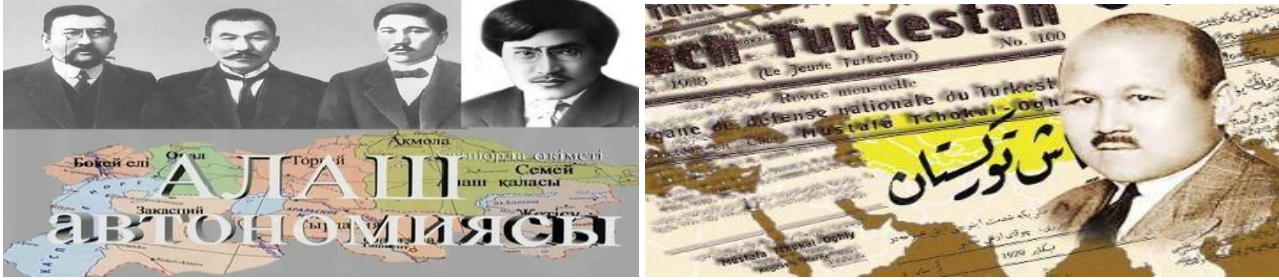
Daha sonra, Kazakistanda kolonizasyonu artırmak için köylüler ve Kazak sosyal gruplarının yaşadığı bölgelere de askerler yerleştirilmiştir. Kazakistan'a ilk defa gelen Rus köylüler, askerlerin, Kolyvanov-Pazar fabrikalarının, madencilik sanayi işçilerinin gıda tedariki sorunu çözmek zorunda kaldılar. İmparatorluk hükümeti, Kazakistan'a Rus köylülerini yerleştirmek için kuvvet kullanımı ile tehciri yöntemini kullandı. 1869'daki ayaklanmayı bastıran Rus askerleri 71.000 aileye ait yüz binlerce hayvanı öldürerek Kazakları açlığa mahkum etmişlerdir. 20. yüzyılda 1,5 milyon Rus köylüsü Kazakistan'ın geniş bozkırlarına yerleştirilmiştir.

1916'da 19-43 yaş arası bütün erkek nüfusun askere çağırılması üzerine Kazaklar isyan etti. Fakat bu isyan Ruslar tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. I. Dünya Savaşı çıktığı sırada belirli ölçülerde kendi siyasi liderleri, gazeteleri ve küçük bir endüstriyel proleterya sınıfına sahip olan ve askerlik görevinden muaf tutulan Kazaklar, 1916-1917 yıllarında Rus Hükümetinin Kazakları da askere alma kararı üzerine Amangeldi İmanov

² Ç.Hudayberdioglu. Türk, Kırgız, Kazak ve Hanlar tarihi. A. 1991

önderliğinde ayaklanma başlatmışlardır. Ancak bu ayaklanma sonradan bastırılmıştır. Rusya'da 1917 Ekim ayında meydana gelen ve Çar'ın devrilmesiyle sonuçlanan devrimden sonra, Kazaklar bu kez, Alihan Bukeyhanov liderliğinde ayaklanarak, "Alaş Orda" adlı kendi devletlerini kurduklarını ilan etmişler ve otonomi talebinde bulunmuşlardır. 1917 devriminden sonra Alaş Orda adlı Kazak hükümeti kuruldu.

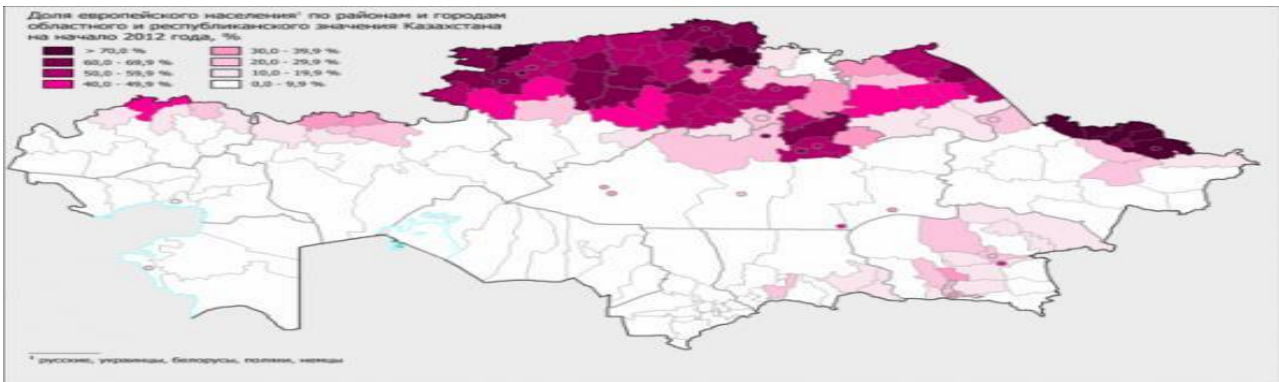
Alaş Orda, 1905 yılında Alaş Harekatı ile ortaya çıkmış ve 1912 yılında kurulan siyasi Alaş Partisi ile güçlenmiştir. Bu parti siyasi faaliyetlerini 1928 yılında bırakmış olsa da fiilen 1937 yılına kadar var olmuştur. Alaş Orda en sonunda Türkistan Komünist Partisi nin milliyetçi siyasetçilerinden oluşan bir grubu olarak kalmış ve sonra ortadan kaybolmuştur. Kızılordu 1920'de Kazakistan'ı işgal etti ve Oranburg'da muhtar bir Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Sonrasında Alma-Ata başkent oldu.

Resim 7 : Alaş Orda - Türkistan devletli (1917-1920)

1930 yılında Rusların Kazakistan'a göçü başladı. Rusların uyguladığı yoğun endüstriyel modernleşme politikası çerçevesinde, aralarında çoğunluğu vasıflı sanayi işçileri, teknisyenler, fabrika yöneticileri, öğretmenler ve sağlık personelinin de bulunduğu 700.000 kişi Kazakistan'a göç etti. Buna karşı çıkan Kazaklar hunharca katledildiler. Kazak çocukları milli ve dini kültürden uzak, ateist olarak yetiştirilmeye çalışıldı ise de bunda muvaffak olunamadı. 1936'da yapılan yeni bir düzenleme ile Kazak Özerk bölgesi, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti haline getirildi. Savaş süresince Baltık Ülkelerinden ve Polonyadan çok sayıda kişinin Kazakistan'a sürgün olarak yollanmasının yanı sıra, Alman mahkumlar da Kazakistan'a gönderilmiştir. Bu topluluk, Stalin'in Sovyet Kollektivizasyon planlarındaki başarısızlığının sonucu olarak Kazakistan'a kaçan Ruslar ve Stalin tarafından şüpheli görüldükleri için Kazakistan'a yerleştirilen Volga Almanları, Çeçen, Karaçay, Kırım Tatarları ve Koreliler (Smagulızı Boranbayeva, Kasım 2004:25) ülkeye büyük bir yük getirmiştir. Bu dönemde göçe zorlanan Ruslarla beraber Kazakistan, bir Sovyet Cumhuriyeti olmaktan çok bir sürgün kolonisi haline gelmiştir.

1954-1955 yıllarında Kazakistan'da 18 milyon hektar bakir toprak ekilmiş ve 640.000 kişi Sovyetler Birliği'nin değişik yerlerinden Kazakistan'a göç etmiştir. Bakir topraklar projesi ve Sovyet politikaları gereğince Kazakistan'a gönderilen genç mezunlar ve profesyoneller de Kazakları kendi vatanlarında azınlık durumuna düşürmüştür 1959 nüfus sayımına göre Kazakların toplam Kazakistan nüfusu içindeki oranı %30'a yakın iken, Rusça konuşanların oranı %52.1'e ulaşmıştır (Smagulızı Boranbayeva, Kasım 2004:25). Mirsky'e göre ise bu dönemde Rusça konuşanların sayısı %63'tür (Mirsky, 1997:110). Sovyet döneminde ülkeye göç eden Rusların sayısı artarken, Kazak nüfusu kıtlık, katledilme ve sürgünler nedeniyle gittikçe azalmıştır. 1920 yılında %60 olan Kazak nüfusu, 1979 yılında %32.6'ya düşmüştür (Smagulızı Boranbayeva, Kasım 2004: 32). 1980'lerde Kazaklar daha çok kırsal kesimde yaşıyorlardı. Kentlerde yaşayan Kazakların oranı % 20'lerden biraz fazla iken, Rusça konuşanların kentlerdeki oranı ise % 70'ler civarındaydı.

Resim 8: Kazakistan'daki Eyoopa ve Rus halklarının yerleşme bölgeleri

Kazakistan, Nisan 1925'te Kazak Otonom Cumhuriyeti adını almış, Aralık 1936'da da SSCB içinde Cumhuriyet statüsü kazanmıştır.

Resim 9: Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (1920-1936)

1920'lerin sonunda Kazakistan'da Rusların vergi olarak tahıl ve et toplaması sonucu Kazak bozkırı içinde kıtlık oldu. 1931-1933 yılında 6,2 milyon nüfusun 2.1 milyonu açlıktan öldü. 1932 yılında meydana gelen kıtlık sonucu bir milyona yakın Kazak hayatını kaybetmiş, çok sayıda Kazak, Çin, Moğolistan ve Afganistan'a göç etmiştir. Öte yandan, 1929 yılında başlatılarak, sıkı bir uygulama ile 1937'de tamamlanan tarımda kollektivizasyon süreci, Çin ve Afganistan'a Kazak göçünü hızlandırmıştır. Göçebelerin yerleşik düzene zorlanmaları, 5 yıllık sanayileşme planı ve Kültürel Devrim, Kazak yaşantısını önemli ölçüde değiştirmiş, Sovyet politikalarına karşı koyanlar burjuva milliyetçileri olarak damgalanmışlar ve ağır cezalara çarptırılmışlardır. Stalin'in 1937-38 yıllarında giriştiği üst düzey devlet ve Komünist Partisi yöneticilerini tasfiye kampanyası sırasında çok sayıda Kazak komünist lider ve aydın öldürülmüştür.

2. Dünya Savaşında, 1.9 milyon askerin 900 bini Kazaklardı. Onların 5000'den fazlası kadınlardı. 700 bin kişi arka cephede çalıştırıldı. Çalışan nüfusun % 50-60-ı Kazak idi. Stalin'in yanlış politikası nedeniyle savaşın ilk ayında 3,5 milyon Sovyet askerleri esir alındı. Bunlardan 175,000 Kazak askerleriydi. Büyük Vatan Savaşı cephelerinde ölen Kazak sayısı 600.000'den fazlaydı. 350 bin kadar Kazak geri dönmedi. Kruşçev tarafından 1950'lerde uygulanmaya başlanan "Bakir Topraklar" kampanyası çerçevesinde, çok sayıda Rus ve Ukraynalı özellikle Kuzey Kazakistan'a yerleştirilmişlerdir. 1954-1955 yıllarında Kazakistan'da 18 milyon hektar bakir toprak ekilmiş ve 2 milyon kişi Sovyetler Birliği'nin değişik yerlerinden Kazakistan'a göç etmiştir ve ekoloji problemi yaratmıştır (Aral göl, Hazar denizi, Balkaş gölü) Sovyet yönetiminin Kazakistan'da Baykonur Uzay Üssünü ve üssün yanı başında Leninsk kapalı şehrini kurmasının ardından, buraya çok sayıda Rus teknik personel yerleştirilmiştir. Semey, Kapustin-Yar, Taysogan, Baykonur bölgeleri atom silahları için deneme merkezi haline gelmiştir³.

Rusya'daki Glasnost hareketlerinden sonra ve 1991 Ağustosunda eski Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Kazakistan Cumhuriyeti, 16 Aralık 1991 Yılında bağımsızlığını ilan etti.

Kazakistan resmî adıyla Kazakistan Cumhuriyeti, Orta Asya ve Doğu Avrupa'daki bağımsız devlettir. Kazakistan, (Azerbaycan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye, ve Türkmenistan ile birlikte) günümüzdeki yedi bağımsız Türk devletinden biri olup Türk Konseyi ve TÜRKSOY'un üyesidir. 2.727.300 km² yüzölçümü ile (Batı Avrupa'nın yüzölçümü kadar) dünyanın en büyük dokuzuncu ülkesidir. Müslüman ülkelerin ve Türk devletlerinin yüzölçümü bakımından en büyüğü, doğal kaynaklar bakımından da en zenginidir. Komşuları olarak kuzeyde Rusya, güneyde Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan, doğuda Çin Halk Cumhuriyeti bulunur. Sınır Uzunlukları – Rusya Federasyonu - 6.846 km, Özbekistan-2.203 km, Çin Halk Cumhuriyeti - 1.533 km, Kırgızistan - 1.051 km, Türkmenistan-379 km. Ülkenin ayrıca Hazar Denizi ve Aral Gölü'ne kıyısı vardır.

Ülkede, Kazakça resmi dil olarak kullanılmaktadır ve para birimi ise Tenge'dir. Kazakistan dünyada hacim ve çeşit itibarıyla en zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerden biridir. Uranyum, krom, kurşun ve çinko yataklarının zenginliğinde dünya ikincisi, mangan ve bakırda dünya üçüncüsüdür. Kömür, demir ve altın rezervlerinde dünya sıralamasında ilk on, doğalgaz, petrol ve alüminyum rezervlerinde ilk yirmi ülke arasındadır. Kazakistan toprakları altında iki trilyon dolardan fazla keşfedilmiş doğal zenginlik bulunmaktadır. Ülkenin mineral ve hammadde üretimi, ihtiyacının çok üstündedir. Metalik bizmut, süngersi titanyum, kil,

³ Ali YİĞİT - Kazakistan'ın değişen etnik yapısı Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (2)

rafine bakır, mangan ve konsantreleri üretiminin % 90'ı, petrol, metalik kurşun, çinko üretiminin % 80'i, doğalgaz, kömür, demir cevheri ve krom üretiminin de % 50'den fazlası ihraç edilmektedir.

Kazakistan'da üretilen bakır, kurşun, çinko ve kadmiyum yüksek kalitesi ile dünya pazarında büyük talep görmektedir. Metalürji, petrol ve doğalgaz sektöründen sonra ikinci önemli sanayi kolunu teşkil etmektedir. Bu sektörde demir ve demir dışı metal üretimi önemli bir yere sahiptir.

Kazakistan son yıllarda Bağımsız Devletler Topluluğu içinde sadece en yüksek ekonomik performansı sergilemesinin yanı sıra aynı zamanda da Orta Asya içinde en liberal ticaret sistemine sahip ülkelerden biri olarak bilinmektedir.

Kazakistan, Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET), Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) gibi bölgesel entegre organizasyonlara öncülük etmiştir ve bu organizasyonların aktif katılımcısıdır. Birleşmiş Milletler (BM), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve diğer uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla aktif bir rol oynamaya devam etmektedir. Kazakistan uluslararası kültürel-insani örgütlerle (UNICEF, UNESCO, BM Kalkınma Programı (UNDP) ve Uyuşturucu Kontrol Programı (UNDCP), SCDR ve diğerleri) finansal kuruluşlarla (Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (IBRD), Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (EBRD), Asya Kalkınma Bankası (ADB) ile önemli işbirliği içerisinde.

Hazar Boru Hattı Konsorsiyumunun resmi başlangıcı. Kazakistan ve ABD arasında enerji ortaklığı için bir memorandum imzalandı. Astana Semavi ve Geleneksel Dinler Liderleri 2. Kongresine ev sahipliği yaptı. Kazakistan dünya tarihinde ilk defa bir ülke gönüllü olarak kendi nükleer silah deposundan vazgeçmiş ve Semey nükleer deneme alanının kapatılması ile ilgili tarihi bir adım atmıştır. Bu çerçevede Kazakistan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin nükleer güce sahip üyeleri Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin tarafından tam güvenlik garantisi elde etmiştir. 8 Eylül 2006 da imzalanan Orta Asya'da Nükleer Silahtan Arındırılmış Saha Anlaşması, bölge için daha büyük bir güvenlik sağlayacaktır.

2. SONUÇ

Bir kaç sene önce Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan NAZARBAYEV yakın gelecekte ülkesinin dünyanın en büyük 30 ekonomisi arasında yer alacağını söylemişti. Aynen onun tahmin ettiği gibi Kazakistan ekonomik güç ve GDP büyüklüğü açısından dünyanın 30. ülkesine dönüşmüştür.

Bir çok iktisadi problemi olmasına rağmen Kazakistan, ekonomik perspektif açısından çok avantajlı bir ülkedir. Mesela, topraklarının genişliği açısından dünyada 9. ülke, uranyum üretiminde ise dünya birincisidir. Bol miktarda petrol yataklarının bulunması ülke ekonomisinin hızlı gelişmesinin temel nedenidir. Kazakistan'da turizm, petrol, madencilik, köy işleri ve tarımcılık gibi sahaların geleceği büyüktür. Ülkede, dünya krom rezervinin yarısından çoğu bulunmaktadır. Ayrıca, Kazakistan bugün, volfram rezervi konusunda birinci, fosfor cevheri konusunda ikinci, mangan rezervinde üçüncü, kurşun ve molibden konusunda dördüncü, demir cevheri rezervi konusunda da dünya sekizincisidir. Günümüzde Kazakistan'da, sanayi mallarını üreten 2700'den fazla fabrika bulunmaktadır. İhracata dayalı ekonomiye sahip bir ülke olan Kazakistan'ın, ekonomik gelişmesinde ve uygulanan reformların bütün süresi boyunca, dış ekonomik siyaset büyük rol oynadı. Ülkenin dış ekonomi faaliyetine yönelik reformları, yönetsel yapılandırma metotlarının, ekonomi düzenleme yöntemlerine dönüşmesi, tahmin edildiği gibi, dış ticaretin bundan sonraki liberalleşmesi yönünde gelişti. Kazakistan ekonomik açıdan geleceği parlak bir ülkedir.

Kazak Türk Devleti yapısında birçoğu zorluklara rağmen kendi halkının geleceği için son kan ve ruhun feda eden dedelerimizin yolu gelecek nesillere rehine.

KAYNAKÇA

Ali Yiğit (2000). Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2).

M.H. Asilbekov (2002) Kazakistan tarihi 2T , Atamura - Almaty

Ç.Hudayberdioglu. (1991) Türk, Kırgız, Kazak ve Hanlar Tarihi. A.